

DEN ELDESTEN MISJON I SØR-ØST-NORGE

AV H. CHR. MAMEN

Det gamle Viken – bygdene rundt Oslofjorden – har en eldre kirke-
lig tradisjon enn det øvrige Norge. Menighetene her kan om et drygt
desennium feire 1 000-årsfesten for sin første spede begynnelse. Hen-
sikten med denne artikkel er å peke på dette forhold og slå til lyd
for at det blir gjort noe som kan markere begynnelsen av kristnings-
verket i denne delen av landet.

Som så ofte ellers i misjonshistorien var det politiske forhold som
førte til den eldste misjon øst og vest for Folden. Viken hørte til
Danmark da danekongen Harald Gormsøn Blåtann lot seg døpe og
bød at alle i Daneveldet skulle gjøre det samme. Snorre forteller om
dette i Olav Trygvasons saga, og her heter det videre: «Han (kong
Harald) sendte to jarler til Norge med mange folk; de skulle påby
kristendommen i Norge; det gikk i Viken som kong Harald hadde
herredømme over, og der var det mange av landsfolket som ble
døpt».

Imidlertid forteller Snorre videre at alle falt fra kristentroen etter-
at Svein Tjugeskjegg var blitt konge. Han oppholdt seg nemlig så
lenge i England at det ikke ble mulig for ham å passe på alle vik-
væringene som var blitt omvendt. Hvis dette hadde vært riktig, ville
denne danske (og tyske) misjon i Viken bare ha vært en episode i
likhet med Håkon den godes mislykte misjonsforsøk på Mørekylen
i 950-årene. Da ville det ikke ha vært så stor grunn til å jubilere.

Sagaen må dog tas med forbehold på dette punkt. Vi har andre
kilder og kan ut fra disse hevde at Viken fra omkring midten av 960-
årene uavbrutt har stått under nominelt kristne konger, og at det
fra samme tid har vært kristen misjon her, en misjon som holdt
fram uten alvorlig avbrekk og med framgang inntil Viken og Norge
for øvrig var kristnet fra England.

Harald Blåtann ble døpt engang i 960-årene. I hans regjeringstid ble kristendommen varig befestet i Danmark etter lang tids forbedelse. Riktignok har det vært delte meninger om tidspunktet for kong Haralds dåp. Tønder Nissen setter den så sent som til 970-årene. Da han ikke argumenterer med annet enn sitt subjektive skjønn, kan man trygt slutte seg til fremragende forskere som P. A. Munch, R. Keyser og J. Oskar Andersen, som daterer denne viktige begivenhet til et tiår tidligere. Man kan visstnok angi året 963 som terminus a quo og året 966 som terminus ad quem.

Ved slutten av Haralds regjering (han døde 986) kom det til en hedensk reaksjon som samlet seg om sønnen Svein Tjugeskjegg. Det ble krig, Harald falt og «martyrenes navn ville ikke kunne rummes i en bok». Men kristendommen hadde slått så dype røtter i Danmark at den ikke kunne utryddes. Svein ble snart uenig med det hedenske parti og vendte seg på ny til kristendommen. Da han erobret England, ble forbindelsen knyttet mellom kirken i Danmark og den angelsaksiske kirken. Den hedenske reaksjon var – tross sin alvorlige karakter – en episode.

Viken sto under kong Svein inntil 995 da Olav Trygvason legger landet under seg og blir vikkværingenes og alle nordmenns konge i fem spenningsfylte år. Olav var ikke bare døpt og kristnet i navnet. Han må ha brent for sin tro. Han var en misjonsmann som i sin iver kan stå som et forbilde for alle tider, selv om hans metoder for en stor del er forkastelige.

Etter Olavs fall ved Svolder i år 1000 kom Viken og en stor del av landet for øvrig under jarlen Eirik Håkonsøn som igjen sto under Svein Tjugeskjeggs overherredømme. Eirik hadde tatt ved den kristne troen, men han hverken tvang eller lokket andre til å gjøre det. Han lot enhver tro som han ville. I året 1014 seilte så den 20-årige Olav Haraldsøn over Nordsjøen og la Norge under seg. Igjen har landet fått en virkelig misjonskonge. Før Olavs flukt fra landet i 1029 hadde storparten av det norske folk tatt ved kristentroen. På Stiklestad var det ikke bare hedninger blant Olavs motmenn. Det var endog en dansk biskop med i bondehæren. Stiklestad var en kamp for nasjonal frihet og mot småkongevesenet. Kristentroen hadde allerede vunnet den avgjørende seier. Derfor var den danske

Svein Alfivason, som Olavs motmenn satte til å styre Norge i 1030, en kristen konge. Utviklingen videre er det ikke nødvendig å følge. Under Harald Hårdråde kan misjonstiden for Norges vedkommende sies å være slutt. (Odd Arne Johnsen.) Det står derfor fast at Viken siden 960-årene har stått under en nominelt kristen konge.

Den misjon som Harald Blåtann tok initiativet til her i Viken, omtales av Snorre med få linjer. Verket fremstilles som mislykket. Vi skal her nevne de motiver som Snorres kilder kan ha til en så tendensiøs fremstilling.

a) Sagatradisjonen var interessert i å knytte landets kristning til Hårfagre-ætten. Den norske konge-ætten skulle berømmes av sagaen. Større ære kunne historiefortellerne ikke gi denne ætt enn æren for landets kristning. Den misjon som kom til landet uavhengig av de norske konger, ønsket sagaen ikke å dvele ved.

b) Sagatradisjonen var særlig interessert i å knytte landets kristning til de to Olav-er, ikke bare som representanter for Hårfagre-ætten, men for deres egen skyld. Olav Trygvason var folkehelt, og Olav Haraldson ble regnet for «hellig». Derfor skulle de leve i folkets bevissthet som Norges Apostler.

c) Videre må nevnes at den eldste misjon i Viken utgikk fra Danmark og sto under ledelse av erkebiskopen i Hamburg/Bremen, mens det øvrige Norge ble kristnet fra England. P. A. Munch har ment å kunne påvise en viss friksjon mellom det fra Bremen kristnede Viken og det fra England kristnede Norge. Friksjonen skyldtes en ulik kirkerettslig praksis som har holdt seg en tid etter misjonsverkets avslutning. At det ikke bare var en strid om kirkerett, men også om æren av Norges kristning, synes meg å kunne leses ut av Adam av Bremens berømte verk fra 1070-årene, der han bl. a. skriver: «Andre beretter at fordum og nettopp da har noen bisper og prester fra England forlatt sitt hjem, for å forkynne evangeliet (i Norge), og av dem er Olav og flere andre blitt døpt. Den fornemste av dem var en viss Johannes ved siden av andre, som jeg snart skal nevne. Hvis dette er sant, så er, påstår jeg, Hamburgs moderkirke *ikke misunnelig* over at også andre fremmede har gjort vel mot hennes barn. Ti hun sier med apostelen: Vel forkynner også noen Kristus av avind og for kivs skyld, andre dog også av velvilje. Hva da? Kristus

forkynnes dog på enhver måte» Disse ord tyder på at en rivalisering virkelig var til stede. Ellers ville ordene vært ganske overflødige. Hvis denne fantes i Hamburg/Bremen, kunne den like godt ha vært til stede hos de angelsaksiske misjonærer i Norge og farget deres vurdering av den dansk-tyske misjon i Viken. Da de to Olavers misjon var den dominerende, ble de angelsaksiske (til dels norsk-ættede) misjonærers oppfatning av Norges misjonshistorie bestemmende for den tradisjon som den islandske sagaskrivning bygde på.

Den annen kilde som vi har å holde oss til, er det ovenfor nevnte verk av *Adam av Bremen*. Adams verk er om lag 150 år eldre enn Snorres *Heimskringla*. Han har øst av erkestolens arkiv i Bremen og fått mange opplysninger av danske, svenske og norske kirkemenn som besøkte erkesetet. Hans verk ansees som den beste kilde til Nordens eldste kirkehistorie. Det skal være forskningens enstemmige dom at «magister Adam har benyttet de kilder som var tilgjengelige for ham på en fullt sakkyndig måte, og at han har skapt en fremstilling som står langt over gjennomsnittet av de middelalderlige historiebøker, og som må sies i alle hovedpunkter å være velgrunnet, forsiktig avfattet og velordnet». (A. Taranger.) Adam navngir en rekke biskoper som har forkynt evangeliet i Norge (Viken); etter det vi vet om disse kan vi visstnok slutte at det har vært en kontinuerlig misjon vi her står overfor. Og en misjon med rike og varige resultater.

Indirekte blir da dette bekreftet av *sagaen*. Olav Trygvason møtte ikke motstand øst i Viken da han bød at alle skulle ta ved kristentroen, sier Snorre. Også andre steder lot bøndene være å gjøre motstand. Men da legger Snorre til at det var av frykt. Av dette kan vi trekke den slutning at jordbunnen var forberedt i Viken.

Et annet vitnesbyrd om framgang for denne misjon kan vi kanskje finne i *Hallvard-legenden*. Viktige trekk i denne legenden er verifisert av professor dr. Andr. Seierstad i *Norsk Teologisk Tidsskrift* for 1945. Sigrid Undseth har i sin bok «Norske Helgener» gjort oppmerksom på at når Hallvard ble erklært «hellig», skyldtes det ikke først og fremst beretningen om at han fløt i vannet med kvernstenen om halsen, men at han var villig til å sette livet til for en fremmed kone som var beskyldt for tyveri. Et hovedtrekk ved det norrøne heden-skap var den sterke slektsolidaritet. Men like karakteristisk var

mangelen på solidaritet — likegyldigheten — for mennesker som sto utenfor slekten eller klanen. Disse hadde man ingen forpliktelse overfor. Det er derfor, hevder fru Undseth, en diametral motsetning mellom det norrøne hedenskap og Hallvards handlemåte, hedensk likegyldighet og kristen nestekjærlighet. Nå døde Hallvard i 1043. Men en slik radikal omstilling er det vanskelig å tenke seg hos en første-generasjons kristen. Hallvard må antas å ha vært fra et miljø som hadde vært «kristent» i 2–3 generasjoner.

Harry Fett hevder («Norges kirker i middelalderen») at Viken har visse særdrag i *kirkearkitektur*. Disse egenheter peker sørover. Denne sak er ennå ikke undersøkt i sin helhet, men så meget er sikkert at Viken har mange kirker i dansk bygningsstil.

Vikens særstilling i *kirkerettslig* henseende — påvist allerede av P. A. Munch — viser seg først og fremst i kallsretten: Mens landets øvrige tinglag gir bispemenn rett til å kalle prest — slik kong Olav og biskop Grimkjell ble enige om på Mostertinget — bestemmer Borgartingsloven at bøndene selv skal råde for prest. Nettopp slik var det i Danmark på denne tid.

Et merkelig vitnesbyrd om denne misjon gir *arkeologien*. Ifølge professor Edv. Bull (Kristiania historie) har man i det gamle Vingullmork fylke (Østfold mellom Glomma og fjorden, Follo-bygdene, Oslo-herred og Asker og Bærum) gjort få funn fra den yngre jernalder (Vikingetiden). I Vestfold er funnenes antall nesten det dobbelte (303 i Vingullmork og 578 i Vestfold). Når det gjelder funn fra steinalderen, er forholdet det stikk motsatte (1397 i Vingullmork og 679 i Vestfold). Edv. Bull mener at dette skyldes kristne forestillingers tidlige inntrengen i Vingullmork. Dermed ble det nemlig slutt med den hedenske gravskikk. Kristen gravskikk gir jo ingen anledning til slike funn. Mens Vestfold som et sterkt lite rike var mer selvstendig overfor Danmark, var Vingullmork under Danmark gjennom hele 900-tallet. Før kong Harald Blåtanns død hadde Danmark vært misjonsmark i 150 år. På bakgrunn av arkeologenes funn er det derfor trolig at kristne forestillinger har funnet veien til østsiden av Oslofjorden og til bygdene ved fjordbunnen allerede før den planmessige misjon ble satt i gang av Harald Blåtann.

I et større kunsthistorisk arbeid av dr. Roald Hauglid (Akantus,

Oslo 1950) kan vi endelig finne påvist vitnesbyrd om den eldste misjon i Viken. Hauglid tar bl. a. for seg *runestener* med dekorasjoner i såkalt «Ringeriksstil». Han hevder — som andre forskere — at inspirasjonskilden til dette motiv må søkes i de hellige bøker som misjonærene brakte med seg. Tidligere oppfatninger gikk imidlertid ut på at det var bokmalerier fra *Winchesterskolen* som var forbilde. Hauglid påviser at det er den dekorative stil som var skapt i klosteret i Reichenau i Alpene, som Ringeriksstilens mestere må være inspirert av. Når dette tidligere har vært benektet, skyldes det at man har trodd at det ikke kunne være tale om kunstnerisk forbindelse mellom Alpe-egnene og Norden på et så tidlig tidspunkt. Den stilistiske analyse peker imidlertid sørover, og Hauglid tror på den tidlige dansk-tyske misjon i Sør-Øst-Norge. Det er nettopp i sør og øst vi finner runer med denne stilen. Den er grodd fram i misjonærenes spor. I vest derimot er det Urnesstilens dyreornamentikk som fører tradisjonene videre fra Håkon Jarls hedenske regime. Ringeriksstilen blir et minne om den nasjonale og religiøse splittelse under Håkon Jarl (og Harald Blåtann/Svein Tjugeskjegg). Ringeriksstilen er misjonsstilen i Norge. Og den er et vitnesbyrd om dansk-tysk misjon i Viken før Olav-enes tid.

En innvending kan gjøres mot misjon i Viken allerede i Harald Blåtanns tid: På den berømte *Jellingesten* som kong Harald lot hugge, står det: «Den Harald som underla seg hele Danmark og Norge og gjorde danene kristne». Hadde han gjort noe større for nordmennes kristning, ville det vel ha stått her? I Danmark hadde han imidlertid ført kristendommens sak til seier 150 år etter Ansgars første misjonsforsøk. I Norge hadde han tatt det første initiativ til kristianiseringen av en landsdel. Jellingestenens taushet om misjon i Viken behøver derfor ikke å tale imot den konklusjon som her er trukket. Adam av Bremens omtale av Ribe-bispen Lifdags forkynnelse i Norge vitner om kong Haralds tid. Et lite fnugg av sannhet må det vel også være i Adams ord om at Harald «fylte hele Norden med kirker og prester». Det er dog meget tenkelig at denne misjon ble intensivert etterat kong Svein opprettet kontakten med den angelsaksiske kirken.

Allerede P. A. Munch var inne på tanken om en slik misjon fra

Danmark før Olav-enes tid. Det er imidlertid den danske historiker A. D. Jørgensen, som i sitt verk «Den nordiske Kirkes Grundlæggelse og første Udvikling» (Kbh. 1874—76), først gikk energisk inn for denne konjunktur. I dag er den alment godtatt. Hvor i Viken disse misjonærer har opptrådt med sin forkynnelse, vet vi selvsagt ikke. A. D. Jørgensen tenker seg at der de senere fylkeskirker ble reist, må ha vært stedet. Det var gamle kultsentra. Disse fylkeskirker var *Hedrum*, *Sem* ved Tønsberg, *Tune* ved Sarpsborg og *Aker* («Gamle Aker») i det nåv. Oslo. Et 1000-årsjubileum bør derfor knyttes til disse gamle kirker. Og et jubileum bør det være ved en slik anledning. Det blir første gang vi kan feire en kirkelig tusenårsfest i vårt land. Vi kan trenge å bli minnet om at her en gang var hedenskap med alt hva det innebærer. Vi trenger å bli minnet om at vårt land engang var misjonsmark. Et slikt jubileum vil gi perspektiver og appell.

Ti takker vi Gud vår Fader kjær
som fuglen i morgenrøde.
For dagen som lyset til oss bær,
for livet han ga av døde.
For alt på vår mark *i tusen år*
som grodde til sjeleføde.